

9. Committee on the Elimination of Discrimination against Women. (2015). General recommendation No. 35 on gender-based violence against women, updating general recommendation No. 19. United Nations.

10. M.C. v. Bulgaria, (2003). European Court of Human Rights, Application no. 39272/98.

11. Rzecznik Praw Obywatelskich. (2021, July 14). Definicja zgwałcenia. Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich.

12. R. v. Barton, 2019 SCC 33, [2019] 2 S. C. R. 579.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-71>

ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ «ПРАЦІВНИК» У КОНТЕКСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ БЕЗПЕКИ ТА ЗДОРОВ'Я ПРАЦІВНИКІВ НА РОБОТІ

Бахуринська Олена Олександрівна

кандидатка юридичних наук, доцентка,

доцентка кафедри кримінально-правової політики

та кримінального права

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Рішенням Верховної Ради України від 21.08.2024 р. прийнятий за основу та готується до другого читання проект ЗУ «Про безпеку та здоров'я працівників на роботі» (р.н. 10147 від 13.10.2023 р.) (далі – проект 10147) [1], яким запропонована нова, заснована на європейських стандартах, концепція системи заходів, спрямованих на збереження життя, здоров'я та працездатності працівників на робочому місці. Для забезпечення системності гарантій безпеки та здоров'я працівників розроблений проект ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за порушення вимог законодавства про безпеку та здоров'я працівників на роботі» (р.н. 10148 від 13.10.2023 р.) (далі – проект 10148), яким пропонуються зміни до КУпАП та КК України [2].

Запропонована проектом 10147 зміна підходу до розуміння понять «охорона праці», «безпека та здоров'я працівника на роботі», до формулювання дефініції поняття «працівник» можуть мати вплив на встановлення змісту ознаки потерпілого у кримінальних правопорушеннях, передбачених ст.ст. 271–272 КК. Текстуально проект 10148 ознаку потерпілого не змінює і у можливій перспективі дослідники так

само, як і зараз, звертатимуться до регуляторного законодавства при вирішенні дискусійних питань щодо кола осіб, які можуть визнаватися потерпілими від посягань, передбачених ст.ст. 271–272 КК. Через це оцінка пропозицій щодо визначення поняття «працівник» у проєкті 10147 набуває важливого значення.

Пленум ВСУ у постанові № 7 від 12.06.2009 р. «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва», уникаючи вживання терміну «працівник», використовує для визначення категорій осіб як потерпілих широкий критерій, адже право на безпечні та здорові умови праці мають особи, що здійснюють трудову діяльність на підприємстві, в установі, організації незалежно від їх форми власності чи у громадянина – підприємця не тільки на умовах трудового договору (контракту), але й на підставі інших правових актів (наприклад, договору про стажування чи практику, наказу про відрядження тощо) або ж на підставі спеціального законодавства (наприклад, кримінально-виконавчого законодавства, статутів ЗСУ) (п.п. 8, 10 постанови) [3].

Згідно п. 25 ч. 1 ст. 1 проєкту 10147, положення якого мають слугувати орієнтиром для з'ясування змісту ознак кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 271–272 КК, працівник – це фізична особа, яка в межах трудових відносин незалежно від наявності формального трудового договору виконує роботу, зокрема за рішенням суду, або надає послуги на користь (в інтересах) іншої особи (роботодавця), а також особа, яка проходить у роботодавця навчання або практику, за винятком домашніх працівників, самозайнятих осіб та членів фермерського господарства. Таке визначення є більш деталізованим порівняно з чинними нормативними дефініціями поняття «працівник» (напр., «особа, яка працює на підприємстві, в організації, установі та виконує обов'язки або функції згідно з трудовим договором (контрактом) (ст. 1 ЗУ «Про охорону праці» (1992)); «фізична особа, яка працює за трудовим договором (контрактом) на підприємстві, в установі та організації незалежно від форми власності та виду діяльності або у фізичної особи, яка відповідно до законодавства використовує найману працю» (ст. 1 ЗУ «Про професійний розвиток працівників» (2012)).

Аналіз запропонованого у проєкті 10147 поняття «працівник» в контексті удосконалення кримінального законодавства, дозволяє зробити висновок, що завдяки визначенню такого змісту:

1. Розширюється дія законодавства про безпеку та здоров'я працівника на цивільно-правові відносини («надання послуг на користь (в інтересах) іншої особи (роботодавця)»). Чинний ЗУ «Про охорону праці» не містить аналогічних положень, і це певною мірою говорить

про те, що особи, які виконують роботу за цивільно-правовими угодами, не можуть визнаватися потерпілими за ст.ст. 271–272 КК. Адже підрядник, надаючи такі послуги, зберігає свою господарську та організаційну самостійність, а роботодавець не має права втручатися в організацію праці виконавця послуг. У такому разі роботодавець не бере на себе зобов'язання забезпечувати підряднику безпечні та здорові умови праці. За новим підходом проблема кримінальної відповідальності роботодавця за спричинення шкоди здоров'ю чи життю осіб, які виконують роботу за цивільно-правовими угодами, начебто вирішується, однак ч. 4 ст. 2 проекту 10147 прямо визначає, що «дія Закону поширюється на відносини за цивільно-правовими договорами у випадках, визначених цим Законом». Йдеться про випадки залучення суб'єкта господарювання, що надає послуги у сфері безпеки та здоров'я працівників (наприклад, проведення аудиту системи управління безпекою та здоров'ям працівників). Таким чином, в аналізованому контексті залишається невирішеним питання про статус (у т.ч. як потерпілого у кримінально-правовому значенні) суб'єктів тих цивільно-правових угод з роботодавцем, які укладені за іншим предметом, не пов'язаним з управлінням сферою безпеки та здоров'я працівників.

2. У межах категорії «працівник» виділяються особи, які проходять у роботодавця навчання або практику. Проект 10147 не визначає (так само й не містить відсилки до іншого джерела) поняття «навчання», «практика», «стажування» тощо, а враховуючи розбалансованість у чинному законодавстві понятійного апарату щодо цих й подібних категорій, законодавець повинен виважено підійти до вирішення цієї проблеми. Хоча чинний ЗУ «Про охорону праці» не виділяє окремо положень щодо кола зазначених суб'єктів правовідносин у сфері безпеки праці, проте, за вказівками щодо видів таких суб'єктів та роз'ясненням понять «професійне навчання», «стажування», «виробнича практика», «виробниче навчання» тощо можна звернутися до ЗУ «Про зайнятість населення» (2012), «Про професійний розвиток працівників» (2012) та інших нормативно-правових актів.

3. Визначається чіткіший орієнтир визнання права на безпечні та здорові умови праці (і, як наслідок його незабезпечення, – відповідальність роботодавця за спричинену шкоду здоров'ю чи життю працівника) для особи, яка допущена до виконання роботи за відсутності формального трудового договору. Відповідно, така особа так само набуває офіційного статусу працівника з усіма належними правами і гарантіями у сфері безпеки праці [4, с. 205].

4. У дефініції встановлюється виняток із загального змісту поняття «працівник» – «за винятком домашніх працівників, самозайнятих осіб та членів фермерського господарства». Виключення зі сфери дії

законодавства про безпеку та здоров'я працівника самозайнятих осіб та членів фермерського господарства пов'язане зі специфікою їх правового статусу та відсутністю трудових відносин з роботодавцем у їхньому основному значенні. Виокремлення категорії домашніх працівників не означає їх виключення із системи суб'єктів трудових правовідносин та правовідносин з безпеки та здоров'я працівників, а лише пояснюється особливостями правового регулювання домашньої праці з урахуванням її характеру та умов, у яких домашні працівники виконують свої трудові функції. У ч. 1 ст. 2 проекту 10147 передбачається, що особливості регулювання відносин у сфері безпеки та здоров'я працівників на роботі можуть встановлюватися іншими законами.

Оцінка впливу положень проекту 10147 на кримінальне законодавство дозволяє резюмувати, що поняття «працівник», з яким пов'язується тлумачення ознаки потерпілого у складах кримінальних правопорушень, передбачених статтями 271–272 КК, може зумовлювати фрагментарність законодавчого підходу до кримінально-правового врегулювання ситуацій порушення роботодавцем вимог законодавства про безпеку та здоров'я працівників на роботі. Тому при подальшому розгляді проектів 10147 та 10148 треба дотримуватися принципу юридичної визначеності у частині передбачуваності й однозначності викладу нормативних положень та утриматися від використання юридичних конструкцій, що потенційно можуть призвести до невизначеності правового регулювання [4, с. 206].

Література:

1. Про безпеку та здоров'я працівників на роботі: проект Закону України, реєстр. н. 10147 від 13.10.2023 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42995> (дата звернення: 8.11.2024).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за порушення вимог законодавства про безпеку та здоров'я працівників на роботі: проект Закону України, реєстр. н. 10148 від 13.10.2023 р.). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42996> (дата звернення: 8.11.2024).

3. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва: постанова Пленуму ВСУ № 7 від 12.06.2009 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09#Text>

4. Бахуринська О. О. Перспективи удосконалення кримінально-правової охорони безпеки та здоров'я працівників на роботі. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. № 3. С. 201–207.